

Hvad er grotesker?

Grotesk er et ord, som i dag almindeligvis bruges om noget sært eller overdrevent. Men oprindeligt, omkring 1500, begyndte man at bruge ordet på italiensk som betegnelse for opfindsomt, tvetydigt, ornamentalt maleri med masser af monstrøse, bizarre og sjove detaljer. Groteskemaleriet findes endnu i dag i stort omfang på vægge og lofter i 1500-tallets fornemme palæer og villaer. Der er typisk tale om kalkmalerier, fresker, altså billeder, som blev malet direkte i den våde puds på væggen. Groteskerne er derfor særdeles holdbare. De er mestendels bevaret øverst på væggene eller på lofterne, hvor de ikke har været udsat for slid, og da de er udført af store hold af ofte anonyme kunstnere, kan der være en vis tilbøjelighed til at overse dem [1]. Vores moderne kunsthistoriske tradition har især haft blik for de store kunstnernavne og for de malerier, der hænger i guldrammer rundtomkring på museerne. Fresker, som kun kan ses på akkurat det sted, hvor de er malet, er mindre berømte. Når først man giver sig til at kigge efter groteskerne rundtomkring i Italien, opdager man dem imidlertid alle vegne, hvor der stadig står bygninger tilbage fra 1500-tallet.

Denne bog introducerer til groteskerne. Den første del af bogen fortæller om genrens historie fra slutningen af 1400-tallet, hvor dette ornamentale maleris popularitet tog fart, og til omkring 1600, hvor groteskerne gik af mode igen eller udvikledes i nye retninger. Hvorfor opstod groteskemaleriet på dette tidspunkt, og hvad er det, der kendetegner akkurat 1500-tallets grotesker?

Den anden del af bogen fungerer som rejsefører. Den byder på lister over steder, hvor man kan se gode eksempler på genren.

Fortællingen om det særlige ved disse godt 100 års ornamentale maleri er illustreret med eksempler fra Rom, Firenze og en lang række andre byer og bygninger i det nordlige Italien. Bogens illustrationer viser, at der var overordentlig stor variation i udformningen af groteskerne, både fra tidligt til

1 Tommaso di Battista del Verrocchio: Loftet i Bianca Cappellos Camerino [229], ca. 1581-82 (kun adgang ved særrundvisninger). Palazzo Vecchio, Firenze.

2 Tommaso di Battista del Verrocchio: Udsnit af hybridvæsner, tvetydigheder mellem figurer og rammeværk, farvechangeringer og andre typiske træk ved 1500-tallets grotesker. Bianca Cappellos Camerino [229], ca. 1581-82 (kun adgang ved særrundvisninger). Palazzo Vecchio, Firenze.

sent i perioden og fra kunstner til kunstner. Ikke desto mindre er der en række karakteristiske træk, der adskiller groteskerne fra det ornamentale maleri før eller efter 1500-tallet [2]. Groteskerne er kendetegnet ved motiver, der er i bevægelse og i forvandling. Grænserne mellem figur og ornament er flydende, og dekorationerne er ofte bygget op omkring eller gror frem af spiralsnoet, sammenslynget rankeværk. Hybriditet – altså kombinationer af to eller flere dele, som vi ellers kender som adskilte – er gennemgående. Det kan eksempelvis være en kentaur (en kombination af mand og hest) eller en havfrue (en kvinde med fiskehale). I en bog om den lærde franske munk og forfatter François Rabelais, kendt for den særdeles groteske fortælling om Gargantua og Pantagruel fra 1500-tallet, analyserede den russiske litterat Mikhail Bakhtin sig frem til følgende karakteristik af det groteske (oversat til engelsk i 1968/forkortet dansk udgave, *Karneval og latterkultur*, 2001): Det groteske er undervejs og i forvandling fra én tilstand til en anden. Det er ofte knyttet til kropsåbninger, som er de steder, hvor de faste grænser til omverdenen er tvetydige, og hvorfra noget kan trænge ind eller strømme ud [3-4, 109]. Derfor er det også forbundet med maskemotiver, fordi ansigtets åbninger – øjnene og munden især – kan fremhæves ved grimasser, eller ved at noget gror eller spyes ud af munden [5]. Det handler samtidig om tvetydige identiteter. For hvad eller hvem er det, som gemmer sig bag masken?

For Bakhtin var Rabelais' fortælling en indgang til en mere overordnet beskrivelse af periodens kultur. Selvom groteskerne i udgangspunktet er en genre inden for maleriet, gør disse grundlæggende principper sig nemlig gældende inden for andre kulturelle felter fra samme periode. Inden for kunsten og den visuelle kulturs områder ses groteskerne både ved maleri, skulptur og kunsthåndværk. Principperne i groteskerne kan manifestere sig i arkitektur, ikke kun ved den meget populære dekoration af facaderne med groteskemaleri [6], men også i form af skulpturel udsmykning [7-8] og i kompositionen af bygningerne som helhed. Man kan i en bredere forstand udmærket bruge betegnelsen grotesker såvel om ornamentale detaljer såsom monstrøse vinduesindramninger som om en mere overgribende hybriditet mellem natur og kunst.

3 Cesare Baglione: Detalje af springvandsmotiv, hvor vandet blandt andet strømmer fra tissende "skulpturer". Sala delle Grottesche [310], ca. 1588. Rocca Meli Lupia, Soragna.

4 Giovanni Antonio Paganino: Detalje af grotesker, ca. 1570. Indgangshallen, Palazzo Vitelli a Sant'Egidio, Città di Castello (kun adgang med særlig aftale).

5 Michelangelo: Detalje af maskemotiv i marmor i Giuliano de' Medici's gravmæle og i den ornamentale profil i baggrunden. Medicikapellet (Sagrestia Nuova), 1526-33. San Lorenzo, Firenze.

6 Bernardino Poccetti: Monstrøs figur i *sgraffito*. Detalje af facadedekoration [214], begyndelsen af 1570'erne. Palazzo Ramirez de Montalvo, Firenze.

7-8 Bernardo Buontalenti: Vinduesindramning med monstrøse hermer. Fonderia (Casino di San Marco), 1567-74. Firenze. Til højre: Detalje af vinduesindramningens konsol.

Denne blanding af det naturlige og det kunstige blev opdyrket i lysthavernes grotter, i mærkværdige fontæner, i kunsthåndværk sammensat af naturbestanddele og håndværk og i indarbejdelse i arkitekturen af *rustika*, det vil sige grove, klippeagtige stenblokke eller kvadre [9, 80-82, 188, 202-205, 230, 247]. Alt dette var stærkt populært i 1500-tallets Italien – og i øvrigt også i andre egne af Europa med en veludviklet bykultur. Derfor rummer bogen et afsnit, ”Groteskerne i 1500-tallets visuelle kultur”, om disse former for groteskedesign i den bredere betydning af betegnelsen, selvom de i teknik og materialer adskiller sig fra det ornamentale freskomaleri.

Den følgende gennemgang af groteskemaleriet er tematisk. Den handler om antikken og middelalderens billedtraditioner som inspirationskilder for groteskerne og om de forestillinger, man i perioden havde om fantasi, om forholdet mellem kunst og natur og om forståelsen af kunstnerens billedskabende virksomhed. Som afrunding skal vi se på, hvordan udviklingen og afviklingen af groteskerne hang sammen med samfundsmæssige og idéhistoriske fænomener som religion, teknologi og videnskab – og mentaliteten i tiden mere overordnet.

Alt i alt skal denne fortælling om groteskerne give et indblik i, hvordan man dengang i 1500-tallet opfattede verden, og mere specifikt, hvilke billeder der kom ud af det. Ved at se nærmere på groteskernes egenart kan vi nærme os en forståelse af deres sammenhæng med akkurat denne periode i den europæiske kunsts historie.

...

Eftersom groteskemaleriet er så udbredt, som det faktisk er, ville en oversigt, der bare tilnærmelsesvis havde alle 1500-tallets italienske grotesker med, være uhåndterlig. Illustrationerne er derfor kun repræsentative eksempler, som kan danne afsæt for den Italiensrejsendes egne iagttagelser. Bogen er udformet så man let kan finde frem til et udvalg af karakteristiske, offentligt tilgængelige udsmykninger. I nogle tilfælde kan det være monumentale rum, der er helt bemalet med grotesker. I andre tilfælde udgør groteskerne måske kun en begrænset del af et større værk, såsom en beskeden, malet indramning af et andagtsbillede i et kirkekapel.

9 Bernardo Buontalenti: Fontæne med vandspyende maskemotiv (Fontana dello Sprone), ca. 1608. Piazza Frescobaldi, Firenze.

10 Antonio Tempesta: Loftsgrotesker i Uffizis østlige korridor (hvælv nr. 1) [238], 1579-81, Gallerie degli Uffizi, Firenze.

11 Bernardino Poccetti (tilskrevet): Grotesker i forhallen til Palazzo Marzichi-Lenzi (nu Hotel Monna Lisa), 1585. Firenze.

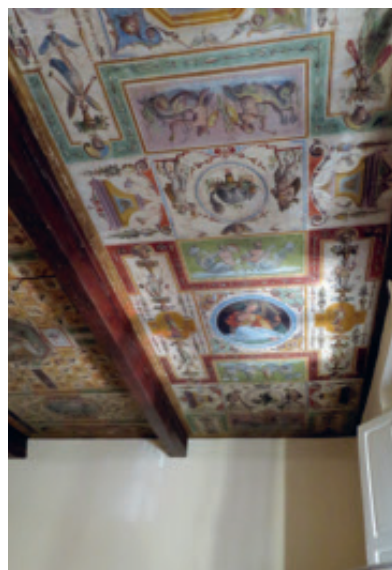

Det vil fremgå af bogens anden halvdel, som rummer korte beskrivelser af udvalgte grotesker, ordnet efter steder:

1. Rom
2. Roms omegn: Bagnaia, Caprarola, Tivoli
3. Firenze
4. Toscana og Umbrien: Arezzo, Città di Castello, Monte Oliveto Maggiore, Orvieto, Perugia, Siena, Spello
5. Norditalien: Ferrara, Genova, Lagnasco, Mantova, Parma, Parmas omegn, Varallo, Venedig.

Bogen rummer kort, der viser de steder, hvor de omtalte grotesker findes. Bogens indeks giver et overblik over stederne, og her kan man også gå efter navne, hvis man ønsker at følge bestemte kunstnere, og se, hvor deres grotesker befinder sig. På den måde kan bogen bruges, hvis man vil spore groteskerne rundt omkring i 1500-tallets byggeri. Mange mennesker har eksempelvis besøgt Uffizi-museet i Firenze for at se de berømte malerier af kunstnere som Giotto, Botticelli, Leonardo da Vinci, Rafael og Michelangelo. Men det er langt fra alle, der har kigget op i den lange gallerigang og fået øje på de overdådige og sjove grotesker, der er malet i lofterne **[10]**.

Man behøver ikke engang opsøge de største og fornemste bygninger fra 1500-tallet for at finde frem til grotesker. Mens jeg arbejdede på bogen, boede jeg eksempelvis på hotellet Monna Lisa i Firenze, hvor der er grotesker i hall'en **[11]**. En anden gang havde jeg lejet en lejlighed, hvor der var de flotteste loftsmalerier med grotesker **[12]**. Firenze er faktisk så spækket med grotesker, at man, selv hvis man går ind i en tilfældig tøjbutik, kan støde på dem, som det er tilfældet i Max Mara på Via de' Tornabuoni nr. 66-70/R **[13]**. Det er derfor mit håb, at bogen her kan være en første etape i en længere, forhåbentlig grænseløs opdagelsesrejse ud i den sjove, sære, smukke og opfindsomme kunstform, som groteskerne er.

12 Grotesker, slutningen af 1500-tallet. Loft i stuelejlighed i det centrale Firenze (privateje).

13 Grotesker på vægge og lofter i tøjbutikken Max Mara, Via de' Tornabuoni nr. 66-70/R, Firenze.

